

תוכן העניינים

7	מבוא
27	ביבליוגרפיה (מבחר)
31	ספר ראשון
45	ספר שני
58	ספר שלישי
74	ספר רביעי
99	ספר חמישי
114	ספר שישי
124	ספר שביעי
135	ספר שמיני
153	ספר תשיעי
170	ספר עשירי
187	ספר אחד עשר
207	ספר שנים עשר
221	ספר שלושה עשר
234	ספר ארבעה עשר
249	ספר חמישה עשר
266	ספר שישה עשר
280	ספר שבעה עשר

298	ספר שמונה עשר
311	ספר תשעה עשר
329	ספר עשרים
341	ספר עשרים ואחד
354	ספר עשרים ושניים
369	ספר עשרים ושלושה
380	ספר עשרים וארבעה

נובוא

זֶה הוּא הָאִישׁ סְתוּם-הָעֵינַי הַגֵּר בְּאֵי סְלַע, בְּחִיּוֹס,
כָּל שִׁירוֹתָיו יוֹדְעוּ אַחֲרָיו לְתִהְיֶלָה וּלְתַפְאֶרֶת.¹

א. הבעיה ההומרית

הומרוס ניצב בפתחה של השירה היוונית העתיקה. נוכחותו היא כעין תרועה רמה, כשאגת אכילס המניסה את הטרויאנים הקמים על גופת רעו,² והיא אות וסימן לכל הבא אחריה – לא רק בספרות היוונית העתיקה, כי אם גם בספרות המערב בכלל. הומרוס, שהיטיב לתאר סער קרבות איומים אך גם את לבטיה של נפש הומיה ומיוסרת, את מהלכי האלים ברום הרקיע ואת מעללי בני-אדם על הארץ, הומרוס זה, אין אנו יודעים שום דבר מהימן על חייו ופועלו. האם היה קיים? האם הוא מחברן של שתי השירות האפיות אשר יוחסו לו עוד בתקופה העתיקה, האיליאדה והאודיסיאה, או שמא רק של הראשונה ביניהן?³ זאת ועוד – האם

1 הימנון הומרי אל אפולון מדלוס, טורים 172-173, מיוונית: שלמה שפאן.

2 ראו איליאדה, 18.217-229.

3 בתקופה העתיקה אף ייחסו להומרוס את חיבורם של ההימנונות

כל אחת משתי השירות היא פרי יצירתו של משורר גאון אחד, או שמא חוברו שכבות שכבות על ידי משוררים רבים? האם כתב הומרוס – יהא אשר יהא – את יצירותיו, או שמא היה מדקלמן על-פה והן הועלו על הכתב בשלב מאוחר יותר?

שאלות אלה, אשר יחד להן דיון רב במחקר המודרני למן המאה השמונה עשרה,⁴ הן "הבעיה ההומרית" ואין להן מענה ברור אחד. עם זאת, רווחת הדעה בקרב החוקרים המודרניים, כי אחדות היצירה ניכרת בכל אחת משתי השירות, וכי כל אחת מהן היא פרי יצירתו של משורר אחד, אולם קיים עדיין ספק אם אותו משורר חיבר את שתיהן. נציין כי בעיני העתיקים, עד למאה השנייה לפנה"ס, היה הומרוס מחברן של שתי השירות והן רכשו לעצמן מעמד קנוני בעולם היווני, בדומה לזה של התנ"ך בתקופות מאוחרות יותר. אפלטון אומר כי "אין בעל שירה כהומירוס, וראשון הוא ליוצרי הטראגדיה",⁵ והוא מוסיף כי רב

ההומריים, קרב הצפרדעים והעכברים, מְרִיטֵס וְתַפְאִיס, אולם נראה כי רק האיליאדה והאודיסיאה הן אכן פרי יצירתו (ראו Latacz (1996) (15)

4 בעיקר לאחר הופעת ספרו של הפילולוג הגרמני פרידריך אוגוסט וולף (Friedrich August Wolf), "הקדמות להומרוס" (*Prolegomena ad Homerum*), בשנת 1795. לדיון מעמיק בבעיה ההומרית ראו ספרו של נתן שפיגל, הומרוס. בספר מקיף זה ימצאו הקוראים מידע רב על יצירותיו של הומרוס, ניתוח מבנין, הנפשות הפועלות בהן וכן דיון ממצה במגוון נושאים הומריים אחרים, שאין המקום להרחיב בהם במבוא לתרגום זה. ראו גם עמית, תולדות יוון הקלאסית, עמ' 67-74; הקדמתו של יוחנן גלוקר לתרגומו של כהנא לאודיסיאה (38-9) וכן Fowler (2004) 220-232 ב-*The Cambridge Companion to Homer*

5 פוליטיאה 607a2-3 (מיוונית: י"ג ליבס, כתבי אפלטון, כרך שני, ירושלים, תל אביב: שוקן 1999).

קסמה של השירה "וכל שכן כשאתה מסתכל בה מבעד יצירותיו של הומירוס."⁶

במבוא זה אתווה קווי המתאר הכלליים, אשר יקנו לקוראים מושג ראשוני על אודות היצירה ויוצרה. אתמקד בעיקרי הדברים וזאת מתוך הנחה יסודית, כי הדרך הטובה ביותר להבין את האודיסיאה היא לפתוח בקריאתה ולהטות אוזן למילותיה.

המחקר המודרני על אודות הומרוס אינו מתמקד עוד בניסיון לפתור את "הבעיה ההומרית", וזאת עקב הבנתנו הגדולה יותר את טיב שירתו ומאפייניה. מירב המחקר נֶסָב על העמקת הבנה זו ומתן פירוש ליצירה באשר היא גוף אורגני שלם. למעשה, השאלות התעוררו משום שאין מרכיביה ודפוסייה של השירה ההומרית כדפוסי יצירות ספרותיות אחרות אשר נוצרו בכתב.

לא בכדי בחרתי לעיל בביטוי "להטות אוזן", כי האודיסיאה, אשר חוברת במחצית השנייה של המאה השמינית לפנה"ס (בערך בשנת 725),⁷ היא לכל הדעות פרי מסורת של דקלום שירה על-פה ולא הועלתה תחילה על כתב. היא שייכת לסוגה הספרותית הנקראת שירה אֶפִּית הֶרוֹאִית. אֶפּוֹס הֶרוֹאִי, במובנו הרחב של המונח, הוא שיר עלילתי ארוך המספר על אודות גיבורי קדם ואלים. שירה זו התגבשה בעולם היווני במשך מאות שנים והיא מלאכתם של משוררים רבים (ביוונית: ἀοιδοί), אשר פעלו לפי טכניקות אמנותיות מוגדרות ובמסגרתן שזרו את אלתוריהם המקוריים. אם אכן כך הוא, אין מן התמה שבאפוסים ההומריים ניתן למצוא מגוון תבניות תחביריות החוזרות על עצמן (שפה פורמולרית המתאימה עצמה לדרישות המשקל השירי), תארים קבועים, מילים הלקוחות מדיאלקטים שונים של השפה היוונית

6 שם, 607d1. השוו גם לֶפְסוֹפוֹן, המשתה, פרק 3 סעיף 5.

7 האיליאדה חוברת מוקדם יותר, בערך ב-750 לפנה"ס.

וכן אזכור מנהגים וחפצים השייכים לתקופות שונות. חשיבות רבה בביסוס סברה זו ניתנת למחקריו של המלומד האמריקני מילמן פארי (Milman Parry), שפעל בראשית המאה העשרים. הוא התמקד באותן תבניות תחביריות, הנוסחאות החוזרות והתארים (epitheta) והסיק כי הם ממאפייניה של שירה על-פה. דוגמה חיה לכך מצא פארי במחקריו על האפוס היוגוסלבי. אכן, עיון באודיסיאה מלמד על חזרות רבות בהיקפים שונים: תארים קצרים, משפטים ואף פסקאות שלמות (למשל, 11.121-137 = 23.268-284, בשינויים קלים בלבד). דוגמה לנוסחה חוזרת כזו היא "הופיעה אַאוס הרעננה, ורודת-האצבעות", או "שקע השמש וַיֵּרד החושך על כל הדרכים".

פארי טען כי הופעת התארים הקבועים אין לה בהכרח קשר מובהק לקונטקסט הנתון, והיא מושפעת במקרים רבים מדרישות המשקל השירי. כלומר, זאוס מתואר כ"אוצר-העננים" (νεφέληγερῆτα) לאו דווקא במצב שבו תכונה זו באה לידי ביטוי, אלא משום שמספר ההברות בתיאור זה מתאים לתבנית המשקלית של טור השירה. עם זאת, גם אם התואר אינו תלוי הקשר, הוא משווה לדמות את ההוד ההירואי האופייני כל כך לשירה האפית. פארי הסיק כי שירה זו היא פרי מסורת ארוכה שבעל-פה, וכי יצווה משוררים אשר העבירו שירתם מדור לדור. הומרוס ניצב בשיאה של מסורת זו והסתמך על שירי קודמיו לחיבור יצירה אדירה אחת, שעל אף הסתירות הגלומות בה, שומרת על אחדות מבנית ותמטית. השאלה היא, אם כן, כיצד התמודד הומרוס עם מסורת השירה שבעל-פה ושיווה ליצירתו את מתכונתה; התשובה לכך טמונה בפרשנות הטקסט כפי הימצאו בידינו כיום, ופרשנות זו אדירת ממדים היא.

איי-הוודאות האופפת את אופן חיבור היצירה קשורה קשר הדוק לידיעת הכתב ביוון הארכאית. הכתב היווני הקדום יותר,

המכונה Linear B (הכתב הקווי ב'), אינו כתב אלפאביתי כי אם אידאוגרמי.⁸ כלומר, הוא מבוסס על סמלים ותמונות להבעת רעיון מסוים, אך היו בו גם סימנים המציינים הברות – עיצור ואחריו תנועה. בידינו עדויות כי כתב זה שימש במאה השלוש עשרה לפנה"ס ביוון היבשתית (מיקנה, טירינס, תבאי ופילוס) ובכרתים; רוב שימושו היה לצרכים רשמיים כגון תיעוד סחורות וציון שמות וכמויות.

האלפבית היווני, אשר שימש את משוררי יוון העתיקה וסופריה, מקורו פניקי/שמי והוא הגיע ככל הנראה לאיי הים האגאי בתחילת המאה השמינית לפנה"ס באמצעות יורדי הים והסוחרים הפניקים. באיזו מהירות התפשטה ידיעת קרוא וכתוב בעולם היווני, והאם הומרוס יכול היה לרכוש שליטה כה רבה בכתב החדש בתוך זמן כה קצר – אם נניח שאכן חוברו האפוסים במחצית השנייה של המאה השמינית לפנה"ס? זאת ועוד, אין הכתב מוזכר ביצירות הומרוס אלא במקום אחד באיליאדה ובאופן עמום משהו: "אותות יגון ... אשר כתב" (ספר שיש, שורות 168-169); המילה ביוונית היא: ὄμηρα, כלומר, "סמלים, אותות" – ומכאן ניתן להסיק כי לא מדובר בכתב המבוסס על אותיות ומילים אלא בכתב אידאוגרמי. אם כן, משורר האיליאדה היה ככל הנראה מודע לקיומו של הכתב המיקני הקדום (הוא Linear B במונחינו), בעוד שבתקופתו שלו התפשט האלפבית "החדש" והיה הולך ומשתכלל עד כדי ששימש, בסופו של דבר, ליצירת ספרות כתובה. הסמיכות הרבה בין המועד המשוער של חיבור האפוסים ההומריים והטמעת האלפבית בעולם היווני יש בה לחזק הסברה, כי הומרוס לא השתמש בכתב לחיבור יצירתו השלמה. קל וחומר,